

Preliminary Design and Validation of Emotional Maturity Scale Related to Couple Relationships Based on Quranic and Narration Sources

Zahra Jannati¹ , Ilnaz Sajjadian^{1*} , Fatemeh Fayyaz² , Mohsen Golparvar¹

1- Department of Psychology, Community Health Research Center, Isfahan (Khorasgan) Branch, Islamic Azad University, Isfahan, Iran.

2- Department of Psychology, Women Research Center, Alzahra University, Tehran, Iran.

*Correspondence should be addressed to Dr. Ilnaz Sajjadian; Email: i.sajjadian@khuif.ac.ir

Article Info

Received: Dec 25, 2021

Received in revised form:

Jan 24, 2022

Accepted: Feb 14, 2022

Available Online: Jun 22, 2023

Keywords:

Marital Emotional Maturity

Scale design

Validation

 <https://doi.org/10.22037/jrrh.v9i2.37010>

Abstract

Background and Objective: Emotional maturity refers to an individual's developed ability to connect with others based on divine foundations, which is also a requirement for creating appropriate relationships with one's partner. If the partners are not mature in this respect, they will face problems in their relationship. Considering the high emphasis on the use of models and instruments based on culture for training the couples and resolving their marital relationships and dissatisfaction, the purpose of the present study was to design and validate the scale for measuring emotional maturity based on Quranic sources and narration.

Methods: This is a quantitative-qualitative study with a mixed methods design. The statistical population of the study consisted of married men and women in Isfahan, out of whom 300 (150 women and 150 men) were selected by accessible sampling method and completed the Scale of Islamic Marital Emotional Maturity. The validity of the Scale was assessed by evaluating the content validity, face validity and also the concurrent criterion validity using exploratory and confirmatory factor analysis and Pearson correlation. Cronbach's alpha was used to determine the reliability of the scale. In this study, all ethical considerations were observed and the authors did not report any conflict of interests.

Results: The findings showed that the face and content validity of the Marital Emotional Maturity Scale based on Quranic sources and narration is acceptable. The results of exploratory and confirmatory factor analysis confirmed 8 factors including benevolence, honor, reformation, responsibility, compassion, consultation, empathy and companionship, and a final number of 51 questions was determined. Concurrent criterion validity of the scale was also confirmed. Findings of the study indicate that this scale has appropriate validity and can be used to assess Islamic marital emotional maturity. The Cronbach's alpha index also indicates the high reliability of the scale.

Conclusion: According to the results of validity and reliability analyses, it can be stated that this scale is a reliable and valid tool for assessing marital emotional maturity based on Quranic and narration sources and can be implemented and applied to Iranian couples.

Please cite this article as: Jannati Z, Sajjadian I, Fayyaz F, Golparvar M. Preliminary Design and Validation of Emotional Maturity Scale Related to Couple Relationships Based on Quranic and Narration Sources. Journal of Pizhūhish dar dīn va salāmat. 2023;9(2):50-65. <https://doi.org/10.22037/jrrh.v9i2.37010>

Summary

Background and Objective

Family is a unique innate, natural, and eternal human institution and all social institutions including schools, universities, and educational and health institutions are established based on family (1). Increased breakdown and instability in

marriages are among the married life challenges in the current era (4). During the recent years, the role of emotional intelligence and emotional maturity has been emphasized in improving marital satisfaction (5). Emotional maturity refers to a person's ability to respond to different situations, control their feelings and show appropriate behavior toward others (6), and self-control and is the result of thinking and learning (7). Numerous studies have shown that marital satisfaction is influenced by many factors including age, length of marriage, race, personal characteristics, intellectual and emotional maturity, thinking method, understanding oneself and others, life expectations, emotional intelligence of partners, and many other factors at the individual and social levels (12).

Okhovat is one of the scholars to have worked on the concept of emotional maturity in the Quran and the narrations and explained its whatness and whyness in the Quranic and narration sources (16-18). Based on his studies, emotional maturity means an ability to establish an effective and emotional relationship with others based on wisdom, faith and the divine do's and don'ts, the result of which is a logical, effective, kind and sympathetic relationship with others (16, 19). Based on this definition, emotional maturity is an intrapersonal ability in building an effective relationship with others and is manifested in a person's interaction with others such as their spouse and if a person has this maturity in their relationship with the spouse, they have achieved emotional maturity in marital relationship. Showing kindness and affection and politeness toward others is a requirement for emotional maturity and the stronger it is the more efficient and effective their maturity will be. Enhancing this maturity leads to increased sympathy and friendly companionship in the individuals and immaturity leads to appearance of negative traits such as stinginess, jealousy, etc. (17).

The purpose of the present study was to design and validate a scale for measuring emotional maturity related to couples' relationship based on the theoretical foundations of emotional maturity in the Quran and the narrations. It can be used in assessing couples maturity and design different intervention programs with an Islamic approach based on its indices and improving the maturity indices in the relationship between the couples.

Methods

Compliance with ethical guidelines: In the present study, all ethical considerations related to researching, including confidentiality of the

questionnaire information, obtaining informed consent from the participants and leaving them free to leave the study, were observed. This is a quantitative-qualitative study with a mixed methods design. First, the qualitative method was used to extract the conceptual components of emotional maturity in marital relationship from 5 written sources. Then, the qualitative method was applied to develop the emotional maturity scale related to marital relationship. The theory-based approach to content analysis was first used to extract the components of emotional maturity and the objective and partial examples, the basic, organizing and inclusive themes were, respectively, extracted from the existing sources in this field, which were based on the Quran and narrations related to emotional maturity. Then, after specialized analysis and selection of the items with appropriate writing that covered the issues concerning emotional maturity in marital relationship, based on the Quran and narrations from the Imams (peace be upon them), a list of 70 items was developed for the present study using a five-point Likert scale ranging from 1 (totally disagree) to 6 (totally agree). Finally, considering the high factor loading of the items, the parallel items were randomly removed and the questionnaire was finalized with 51 items.

The second part of the study involved a correlational (in terms of method) and applied (in terms of purpose) study for development of a scale. The statistical population of the second phase of the study consisted of all married men and women in Isfahan in 2019-2020. The sample size was 300, who were selected by accessible sampling method. For examining the content and face validity of the scale, the views of 6 experts in the field of psychology who were familiar with the Quranic concepts as well as the subject of the study, were used and completed the Scale of Islamic Marital Emotional Maturity. Cronbach's alpha, exploratory and confirmatory factor analysis and concurrent criterion validity were used for data analysis.

Results

The results of the first phase of the study related to extracting conceptual components of emotional maturity in marital relationships, were obtained from certain sources using theory-based comparative thematic analysis according to the theme network analysis. There were 67 basic themes including the human aspect in marital relationships, using benevolence, honor, feeling of responsibility, and improving the ways of deepening the relationship between the couples in

terms of the human and family and their effect on promoting couples' relationship, the most important goals considered in marital relationships, and understanding its harms, foundations, sub-components, sympathetic principles and skills, consultation, empathy and companionship. Furthermore, 12 organizing themes were considered including understanding and knowledge of the different dimensions of marital relationship (honor, goodness, feeling of responsibility, and improving the husband-and-wife family relationships) and a general plan to promote the partners' relationship and skills (partnership, consultation, empathy and companionship). Finally, given the central role of emotional maturity in all the themes and interactions and relationships between the partners, the comprehensive theme of emotional maturity related to marital relationship was extracted. Then, in the second phase of the study, using statistical analysis and exploratory and confirmatory factor analysis, on the data obtained in the first phase the study, 8 components or factors were extracted in relation to marital relationship including benevolence, honor, reformation, responsibility, compassion, consultation, empathy and companionship. Each component had at least 6 questions. After reanalysis and given the high factor loading of the questionnaire items, parallel items were randomly removed and the questionnaire was finalized with 51 items. Findings of the study indicate that this scale has appropriate validity and can be used to measure emotional maturity in couples' relationship. The calculated Cronbach's alpha index also indicates the high reliability of the scale.

Conclusion

The results showed that the items of the scale had appropriate and acceptable indices that can assess the components of emotional maturity in marital relationships and be used as an appropriate instrument for measuring emotional maturity in marital relationships and in different educational and marital fields in the field of psychology.

Developing an Islamic marital therapy can effectively help to evaluate the efficiency of educational and therapeutic packages related to the couples and direct the development of the respective interventions. The previous studies point to the positive effect of religious approaches in resolving the marital problems. Among them are 'Examining the effect of Islamic marital therapy on marital intimacy' (28), 'The effect of Islamic marital therapy on marital commitment'

(29) and 'The effect of Islamic marital therapy on couples' optimism' (30); the results of the present study are in line with the findings of these studies.

Acknowledgements

The authors would like to thank the couples who participated in the study.

Ethical considerations

According to the authors, this article is obtained from the doctoral dissertation of the first author approved in the Ethics Committee of Islamic Azad University of Isfahan (Khorasgan) under the ethics code [IR.IAU.KHUISF.RCE.1399.267](https://doi.org/10.21860/IAU.KHUISF.RCE.1399.267).

Funding

According to the authors, this study was not sponsored and was carried out at the authors' personal cost.

Conflict of interest

The authors reported no conflict of interests in the present study.

Authors' contribution

Initial design of the study: 1st-3th authors; data analysis and writing the methods section: 1st-3th authors; supervising the project and revision: 1st-4th authors.

تصميم وتحقق درجات النضج العاطفي في العلاقات الزوجية من منظور القرآن والرواية

زهراء جنتي^١، ايلناز سجاديان^٢، فاطمة فياض^٣، محسن جلبرور^٤

١- قسم علم النفس، كلية علم النفس والعلوم التربوية، جامعة آزاد الإسلامية، فرع إصفهان (خوراسجان)، إصفهان، إيران.

٢- قسم علم النفس والعلوم التربوية، مركز دراسات المرأة، جامعة الزهراء، طهران، إيران.

* المراسلات الموجهة إلى الدكتور ايلناز سجاديان؛ البريد الإلكتروني: i.sajadian@khuisf.ac.ir

الملخص

خلفية البحث وأهدافه: النضج العاطفي يعني تنمية قدرات الإرتباط والتواصل مع الآخر بناء على الأسس والمبادئ الإلهية التي تشكل شرطاً مسبقاً للتواصل الصحيح مع الزوج. ففي حال غياب هذا النضج في العلاقات الزوجية، فسوف تواجه هذه العلاقات الثنائية تحديات وعقبات جمة. وانطلاقاً من تأكيدنا الملح على الإهتمام بال نماذج المنبثقة من الثقافة وتأثيرها على تنمية العلاقات وحلحلة المشاكل في العلاقات الزوجية، تسعى هذه الدراسة لكي تقدّم تصميم نماذج ومعايير لتنمية النضج العاطفي المتعلق بالعلاقات الزوجية من منظور القرآن الكريم والروايات الدينية.

منهجية البحث: اعتمدت الدراسة على المنهجية الكمية-النوعية. اما الجمعية الإحصائية فقد شملت قطاع من النساء والرجال المتزوجين في مدينة أصفهان وأختير من بينهم ٣٠٠ شخصاً (١٥٠ امرأة و ١٥٠ رجلاً) عبر منهجية أخذ العينات المتاحة وأجابوا على سؤالات إستبيان النضج العاطفي المتعلق بالعلاقات الزوجية. وفي الخطوة التالية قام الباحثون بدراسة النتائج عبر التقييم السردى للإستبيان لتقييم المحتوى، والشكل، وتأثير التزامن ودرّس الباحثون المحتوى والشكل بصورة متزامنة مستخدمين منهجية تحليل معامل الإكتشاف ومعامل الإرتباط لدى بيرسون. ولتحديد مؤثوقية معطيات الإستبيان تمّ الإعتماد على ألفا كورنباخ. يُذكر أنّه تمّت مراعاة جميع الموارد الأخلاقية في هذا البحث وإضافة إلى ذلك، فإنّ مؤلفي البحث لم يشيروا إلى أيّ تضارب في المصالح.

المعطيات: اظهرت نتائج السرديات أو التقييم السردى الشكلي والمضموني التي أظهرها استبيان النضج العاطفي المتعلق بالعلاقات الزوجية القائمة على المصادر القرآنية والروايات، أنّها قابلة للتحليل وجديرة بالإهتمام. فقد أكّدت النتائج على ثمانية مؤثرات وعوامل وهي الإحسان، والإكرام، والإصلاح، وقبول المسؤولية، والتخاطب، والإستشارة، والتضامن، والتعاطف، وهي عوامل أظهرتها نتائج ٥١ سؤالاً من مجموع أسئلة الإستبيان. فقد أثبتت نتائج البحث أنّ هذا الإستبيان السردى يمكن أن يكون معياراً لتقييم النضج العاطفي في العلاقات الزوجية وتنمية هذا النضج. ومن جانب آخر، أثبت مؤشر ألفا كورنباخ أنّ هذا المعيار يتمتع بدرجة عالية من الدقة والمصدقية.

الاستنتاج: نظراً للنتائج التي حصلت عليها الدراسة من خلال نتائج الإستبيان أنّ هذا المعيار جدير بأن يكون آلية أو مقياساً لتقييم النضج العاطفي في العلاقات الزوجية من منظور القرآن الكريم والروايات الدينية ويمكن استخدامه في تنمية العلاقات الزوجية لدى الأزواج الإيرانيين.

معلومات المادة

الوصول: ٢٠ جمادى الأولى ١٤٤٣

وصول النص النهائي: ٢١ جمادى الثاني ١٤٤٣

القبول: ١٢ رجب ١٤٤٣

النشر الإلكتروني: ٣ ذى الحجة ١٤٤٤

الكلمات الرئيسية:

التقييم

تصميم المقياس

النضج العاطفي الزوجي

يتم استناد المقالة على الترتيب التالي:

Jannati Z, Sajadian I, Fayyaz F, Golparvar M. Preliminary Design and Validation of Emotional Maturity Scale Related to Couple Relationships Based on Quranic and Narration Sources. Journal of Pizhūhish dar dīn va salāmat. 2023;9(2):50-65. <https://doi.org/10.22037/jrrh.v9i2.37010>

طراحی و اعتبارسنجی مقدماتی مقیاس بلوغ عاطفی مربوط به روابط زوجی مبتنی بر منابع قرآنی و روایی

زهرا جنتی^۱، ایلناز سجادیان^{۱*}، فاطمه فیاض^۲، محسن گل پرور^۱

۱- گروه روان‌شناسی، مرکز تحقیقات سلامت جامعه، واحد اصفهان (خوراسگان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران.

۲- گروه روان‌شناسی و علوم تربیتی، پژوهشکده زنان، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران.

* مکاتبات خطاب به دکتر ایلناز سجادیان؛ رایانامه: i.sajjadian@khuisf.ac.ir

اطلاعات مقاله

دریافت: ۴ دی ۱۴۰۰

دریافت متن نهایی: ۴ بهمن ۱۴۰۰

پذیرش: ۲۵ بهمن ۱۴۰۰

نشر الکترونیکی: ۱ تیر ۱۴۰۲

واژه‌های کلیدی:

اعتبارسنجی

بلوغ عاطفی زوجی

طراحی مقیاس

چکیده

سابقه و هدف: بلوغ عاطفی به معنای توان رشدیافته پیوند و عطف با دیگران بر اساس مبناهای الهی است که پیش‌نیازی برای برقراری روابط مطلوب با همسر نیز است. در صورت فقدان این بلوغ در همسران، روابط زوجی دچار آسیب می‌گردد. با عنایت به تأکید فراوان بر استفاده از الگوها و ابزارهای مبتنی بر فرهنگ جهت آموزش و درمان مشکلات زوجی و نارضایتی زناشویی، هدف پژوهش حاضر طراحی و اعتبارسنجی مقیاس سنجش بلوغ عاطفی مربوط به روابط زوجی مبتنی بر منابع قرآنی و روایی بود.

روش کار: روش این پژوهش کیفی-کمی و از نوع آمیخته است. جامعه آماری شامل زنان و مردان متأهل شهر اصفهان بود که به روش نمونه‌گیری در دسترس ۳۰۰ نفر از آنان (۱۵۰ زن و ۱۵۰ مرد) انتخاب شدند و مقیاس بلوغ عاطفی مربوط به روابط زوجی را تکمیل کردند. بررسی روایی مقیاس از طریق ارزیابی روایی محتوایی، روایی صوری و همچنین روایی ملاک از نوع هم‌زمان و با استفاده از روش تحلیلی عامل اکتشافی و تأییدی و نیز همبستگی پیرسون بررسی شد. جهت تعیین پایایی مقیاس از آلفای کرونباخ استفاده شد. در این مطالعه همه موارد اخلاقی رعایت شده است و مؤلفان تضاد منافی گزارش نکرده‌اند.

یافته‌ها: نتایج نشان می‌دهد که روایی صوری و محتوایی مقیاس بلوغ عاطفی مربوط به روابط زوجی مبتنی بر منابع قرآنی و روایی قابل قبول است. نتایج تحلیل عاملی اکتشافی و تأییدی هشت عامل با عناوین احسان، اکرام، اصلاح، مسئولیت‌پذیری، هم‌کلامی، همفکری، همدلی و همراهی را تأیید نمود و تعداد نهایی ۵۱ سؤال مشخص شد. روایی هم‌زمان نیز تأیید شد. یافته‌های پژوهش بیانگر این است که این مقیاس روایی و اعتبار مناسب دارد و می‌توان از این ابزار جهت سنجش بلوغ عاطفی در روابط زوجی استفاده نمود. محاسبه شاخص آلفای کرونباخ نیز بیانگر این است که مقیاس ساخته‌شده اعتبار بالایی دارد.

نتیجه‌گیری: با توجه به نتایج حاصل از روایی و پایایی مقیاس مذکور می‌توان بیان کرد که این مقیاس ابزاری پایا و روا جهت بررسی بلوغ عاطفی در روابط زوجی مبتنی بر منابع قرآنی و روایی است و قابلیت اجرا و استفاده در زوجین ایرانی دارد.

استناد مقاله به این صورت است:

Jannati Z, Sajjadian I, Fayyaz F, Golparvar M. Preliminary Design and Validation of Emotional Maturity Scale Related to Couple Relationships Based on Quranic and Narration Sources. Journal of Pizhūhish dar dīn va salāmat. 2023;9(2):50-65. <https://doi.org/10.22037/jrrh.v9i2.37010>

مقدمه

خانواده تنها نهاد فطری، طبیعی، بی‌بدیل و جاودانه بشر است و همه نهاد‌های اجتماعی همچون مدرسه، دانشگاه، آموزش و بهداشت بر اساس خانواده تأسیس می‌گردند. خانواده اولین، مهم‌ترین و پربرکت‌ترین نهاد اجتماعی در تاریخ، فرهنگ و تمدن انسان‌ها و مطلوب‌ترین بستر شکوفایی وجود و تبلور ارزش‌های اخلاقی است. این نهاد مهم در جامعه گلستان دلارامی، حلقه پیوند نسل‌ها و پل انتقال فرهنگ و ارزش‌ها است (۱). همچنین این نهاد نه تنها جایگاه پاسخگویی به نیازهای عاطفی، مادی، تکاملی و معنوی اعضای خود، بلکه منشأ بروز عواطف انسانی و کانون نزدیک‌ترین و صمیمانه‌ترین روابط بین‌فردی است. ازدواج نقش بسیار مهمی در زندگی بیشتر بزرگسالان دارد (۲) و تعهدی با عشق و مسئولیت برای صلح، شادی و توسعه روابط خانوادگی است (۳). افزایش فروپاشی و بی‌ثباتی ازدواج از جمله چالش‌های اصلی زندگی زناشویی در دوران حاضر است (۴).

در سال‌های اخیر بر استفاده از هوش هیجانی و بلوغ عاطفی به‌عنوان عوامل مؤثر در بهبود رضایت زناشویی تأکید شده است (۵). در ادبیات غربی، اندیشمندان تعاریف متعددی برای بلوغ عاطفی ارائه داده‌اند. بلوغ عاطفی به‌معنای توانایی فرد در پاسخگویی به موقعیت‌های مختلف، کنترل هیجان‌ها و بروز رفتارهای مناسب در برخورد با دیگران (۶)، توانایی خودکنترلی و نتیجه تفکر و یادگیری است (۷) و اثرات گوناگونی در جنبه‌های مختلف زندگی، تعاملات بین‌فردی، بهداشت روانی و سلامت فیزیکی و جسمی دارد. افراد بالغ عاطفی معقول هستند؛ کنترل کامل زندگی خود را بر عهده دارند؛ آه و ناله نمی‌کنند و دنبال مقصر نمی‌گردند (۸). علاوه بر این، شخصی که از لحاظ هیجانی بالغ است، نه تنها شاد است و از کار و تفریح لذت می‌برد بلکه تعادل بین این دو را حفظ می‌نماید (۹). افراد بسیاری هستند که بالغ و رشدیافته به نظر می‌رسند، اما از لحاظ عاطفی رفتار کودکانه‌ای دارند (۶). همچنین با عنایت به نقش بلوغ عاطفی، ویژگی‌های شخصیتی و باورهای فراشناختی در طلاق عاطفی می‌توان راه‌های مقابله مؤثر با پدیده طلاق عاطفی را شناسایی کرد و در مداخلات روان‌شناختی و مشاوره‌ای برای زوجین به کار گرفت (۱۰). دست‌نیافتن به بلوغ عاطفی می‌تواند زندگی زناشویی فرد را تحت تأثیر بسزایی قرار دهد (۱۱). مطالعات

متعددی بیانگر این است که رضایت زناشویی تحت تأثیر عوامل بسیاری از جمله سن و طول مدت ازدواج، نژاد، ویژگی‌های فردی، بلوغ عقلی و عاطفی، شیوه تفکر، درک خود و دیگران، انتظارات از زندگی، هوش هیجانی زوجین و بسیاری از عوامل دیگر در سطح فردی و اجتماعی قرار دارد (۱۲). نتایج پژوهشی در زمینه اثربخشی معنویت‌درمانی بر رضایت زناشویی که از عوامل مؤثر آن بلوغ عاطفی است، مثبت گزارش شده است (۱۳). ابزار پژوهش در سنجش بلوغ عاطفی در مطالعات یادشده پرسش‌نامه بلوغ عاطفی یاشویر سینگ و ماهیش بهارگاوا^۱ است. سینگ و بهارگاوا این پرسش‌نامه را در سال ۱۹۹۱ در جهت دستیابی به میزان بلوغ عاطفی افراد تدوین کرده‌اند و شامل ۴۸ سؤال است که هدف آن بررسی ابعاد مختلف بلوغ عاطفی (نداشتن ثبات عاطفی، بازگشت عاطفی، فروپاشی شخصیت، ناسازگاری اجتماعی و فقدان استقلال) است. طیف پاسخ‌دهی آن نیز بر اساس لیکرت تنظیم شده است و مقیاس اندازه‌گیری این ابزار از هرگز تا خیلی زیاد تغییر می‌کند.

واژه انسان در زبان عربی با ریشه انس به‌معنای نزدیکی‌جستن و طلب انس است (۱۴) که مفهومی ارتباطی و اجتماعی است. در آیات متعدد قرآن کریم و روایات اهل بیت (ع) ویژگی‌های ارتباط مطلوب با دیگران و به بیان دیگر ویژگی‌های بلوغ عاطفی (توان عطف با دیگران) بیان شده است که از لوازم آن فعال‌شدن عقل و ایمان در فرد است. عقل توان فهم خوب و بد و ایمان سوق‌دهنده به رعایت حکم خدا در روابط اجتماعی مطرح می‌شود. برای نمونه در آیات ۹ و ۱۰ سوره حشر به معرفی افراد دارای درجه بالای ایمان می‌پردازد که محور روابطشان ترجیح و تقدم دیگران بر خود است و نیازهای دیگران را بر خود اولویت می‌دهند. آنان همچنین برای رفع کینه از دیگران به‌صورت مستمر به درگاه خداوند دعا می‌کنند. در روایات متعددی نیز به ویژگی‌های این بلوغ در عرصه روابط اجتماعی بر مدار ایمان پرداخته شده است. برای مثال امام باقر (ع) می‌فرماید: «از حق مؤمن بر برادر مؤمنش این است که گرسنگی‌اش را برطرف کند، شرمگاهش را بپوشاند، گره از کارهایش بگشاید، بدهی‌اش را بپردازد و چون درگذشت جانشین او میان خانواده و فرزندان باشد». امام صادق (ع) درباره حق مسلمان بر مسلمان دیگر می‌فرماید: «مسلمان بر مسلمان دیگر هفت حق دارد که همه آنها بر او واجب است و از میان آن حقوق آسان‌ترین حق این است که

^۱ Yashvir Singh and Bhargava

مؤثر، محبت‌آمیز و همدلانه با دیگران می‌باشد» (۱۶، ۱۹). طبق این تعریف، بلوغ عاطفی قدرت درون‌فردی در ارتباط‌گیری مؤثر با دیگران است که نمودهای بیرونی‌اش در هنگام تعامل فرد با دیگران مانند همسر مشخص می‌شود و اگر فرد در ارتباط با همسر خود دارای این بلوغ باشد، به بلوغ عاطفی در روابط زوجی دست یافته است. در صورتی که ویژگی‌های زیر در فرد ایجاد شده باشد، می‌توان گفت بلوغ عاطفی که مطلوب دین اسلام است در فرد محقق شده است:

- فرد نیازهای خود و دیگران را بشناسد.
- نیازهای حقیقی و غیرحقیقی خود و دیگران را از هم تمایز دهد.

- در ابعاد مختلف زندگی به‌ویژه روابط خود دارای مبنای و معیارهای عاقلانه و هماهنگ با شرع باشد.
- بتواند بدون اینکه چشم‌داشت جبران از دیگران داشته باشد، نیازهای آنان را کاملاً آگاهانه و اختیارانه و با رضایت رفع کند.

- برای روابط اجتماعی خود سطوح؛ و برای افراد مختلف در سطوح اجتماعی، حقوق متفاوتی قائل شود (مثلاً بتواند حقوق پدر و مادر، همسر، دوست و اقوام یا انسان‌های دیگر را بشناسد و متناسب با آن حقوق وظایفی را نسبت به آنان انجام دهد).

- بتواند انسان‌ها را به سبب انسان‌بودنشان و عزت و کرامتشان نزد خداوند متعال دوست‌دارد و نسبت به رعایت حقوق انسانی، حقوق ایمانی، حقوق ارحامی و حقوق ولایی تلاش نماید.

- قدرت سازگاری بالا در روابط پیچیده اجتماعی را داشته باشد.

نتیجه این ویژگی‌ها موجب حال خوب فرد و در عین حال ارتباط مؤثر و سازگاران با دیگران و در نتیجه ادراک رضایت و آرامش و ایمان عمیق‌تر به خداوند خواهد بود. وجه تمایز این بلوغ با مفهوم بلوغ عاطفی در روان‌شناسی را به‌طور خلاصه می‌توان در مؤلفه‌های زیر دانست (۲۰):

- لزوم فعال‌بودن عقل به معنای تشخیص خیر و شر به‌عنوان لازمه بلوغ عاطفی؛

- اهمیت عطف و پیوند با دیگران بر مبنای حکم خداوند نه بر مبنای لذت شخصی در روابط؛

- اهمیت مبنای اتصال به دیگران و انفصال از آنان که بر اساس حکم خدا است نه بر اساس تصمیم‌های شخصی؛

آنچه را برای خود دوست داری، برای او نیز دوست داشته باشی و آنچه برای خود نمی‌پسندی برای او هم نپسندی». همچنین می‌فرماید: «مسلمان برادر مسلمان است، به او ستم نکرده، تنه‌ایش نگذارد، خیانتش نمی‌کند و بر مسلمان سزاوار است که در پیوستن به یکدیگر و همکاری در رسیدگی به همدیگر و یاری نیازمندان بکوشند؛ به همدیگر دل می‌سوزانند و به آنچه در رسیدگی به کار هم از دست داده‌اند، غمگین می‌شوند، چنانکه گروه انصار در روزگار رسول خدا - درود خدا بر او و خاندانش - بر این روش بودند» (۱۵). از آنجاکه همسر همه شئون روابط را دارد؛ تمام حقوق انسانی، ایمانی و مسلمانی و ارحامی را دارد و لازم است که همسران همه این حقوق را نسبت به یکدیگر در نظر داشته باشند (۱۶).

اخوت از اندیشمندانی است که در سال‌های اخیر بر مفهوم بلوغ عاطفی در قرآن و روایات به‌صورت عمیق کار کرده است و چپستی و چرایی این مفهوم در مبانی قرآنی و روایی را در کتب متعدد خود تبیین کرده است (۱۶-۱۸). پس از بلوغ جسمی و شکوفاشدن عقل در دوره نوجوانی، دوران جوانی فرامی‌رسد. در دوره جوانی انسان وارد روابط متعددی در اجتماع می‌شود و ظرفیت شناختی و معنوی ارتباط‌گیری مؤثر با دیگران بر مبنای عقل، ایمان و حکم الهی یا به تعبیر دیگر قدرت عطف و بلوغ عاطفی فراهم می‌شود ولی این توان در عده‌ای به شکوفایی می‌رسد و در عده‌ای شکوفا نمی‌شود. نتیجه شکوفایی قدرت عطف، افزایش مودت و محبت قلبی به دیگران و مسئولیت‌پذیری بیشتر در برابر رشد آنان است. در صورتی که افراد در دوران کودکی تا نوجوانی در مراحل قبلی خود دچار وقفه شده باشند (مثلاً عقل شکوفا نشده باشد و توان ارتباط‌گیری و محبت‌کردن ایجاد نشده باشد) بلوغ عاطفی در دوره جوانی ایجاد نمی‌شود و موجب بروز اختلالاتی در روابط می‌گردد. بی‌توجهی به خود و نیازهای خود، نداشتن مبنای حق برای ارتباط با دیگران، ارتباط‌های سطحی و طلبکارانه با دیگران، روابط منفعت‌طلبانه، فقدان توان همدلی و همکاری با دیگران و مانند آن از جمله مشکلاتی است که در اثر فقدان پرورش عقل و ایمان و فقدان بلوغ عاطفی ظهور می‌کند. بلوغ عاطفی زوجی نیز به معنای قدرت عطف و پیوند با همسر در روابط زوجی بر اساس باید و نبایدهای الهی است که در اثر آن می‌توان سازگاری زوجی را پیش‌بینی نمود (۱۷، ۱۸). به عبارت دیگر، بلوغ عاطفی «به معنای توان و قدرت برقراری عطف و ارتباط مؤثر با دیگران بر مدار عقل، ایمان و بر اساس باید و نبایدهای الهی است که نتیجه‌اش ارتباط عاقلانه،

- تأکید بر توجه به سطوح مختلف حقوق و سطوح مختلف روابط با دیگران؛
 - اهمیت ارتباط با همسر به عنوان فردی که دارای همه حقوق انسانی، برادری-ایمانی، شهروندی، همسایگی، اقوامی-ارحامی است و لزوم ارتباط فعالانه، همدلانه، همیارانه و مسئولیت‌پذیرانه در برابر او؛
 - اهمیت تفکیک نیازهای حقیقی و غیرحقیقی در خود و دیگران و تلاش برای رفع نیازهای حقیقی.

در نتیجه فرد دارای بلوغ عاطفی در روابط زوجی، از آنجاکه بر اساس مبناهای فطری و عقلی و شرعی به دیگران محبت و دهش دارد، رفتارهای ناپسند یا نادرست دیگران او را دلسرد و وادار به مقابله به مثل نمی‌کند. بنابراین، از اینکه در جهت رضایت خداوند قدم برمی‌دارد، حال خوبی احساس می‌کند و رضایت زناشویی را در هر حال تجربه خواهد کرد؛ زیرا ارتباط با دیگران را فرصتی برای رشد و تعالی و قرب خود به خدا در نظر می‌گیرد (۱۶). بروز مهر و محبت و ادب نسبت به دیگران از لوازم و ارکان بلوغ عاطفی است و هر قدر قوی‌تر باشد این بلوغ کارآمدتر و مؤثرتر خواهد بود. تقویت این بلوغ منجر به ارتقای همدلی و همراهی صمیمانه در فرد و فقدان آن موجب بروز صفات منفی مقابل با آنها مانند بخل، حسد و غیره می‌شود (۱۷). در این صورت فرد بالغ عاطفی احساس رضامندی زناشویی در تعاملاتی که مبنای آن ایمان و ود و مودت و محبت قلبی به همسر است خواهد داشت. مودت ارتباطی است که انسان با خدا دارد؛ بنابراین، در نتیجه این مودت معیارهای عقلانی و منطقی ایمانی برای تعاملات خود با دیگران خواهد داشت (۱۸).

از آنجاکه بلوغ عاطفی با دیدگاهی قرآنی و روایی که توصیف شد، هماهنگ با فرهنگ و عقاید مردم ایران و سایر مسلمانان است، می‌تواند مبنایی برای ساخت پرسش‌نامه بلوغ عاطفی مربوط به روابط زوجی (به معنای بلوغ عاطفی است که در روابط فرد با همسر خود نمود دارد) قرار گیرد. لزوم به‌کارگیری مبانی اسلامی-ایرانی و داشتن نگاهی بومی به ماهیت بلوغ عاطفی و تعریف آن نیازمند پژوهش‌هایی با مبانی فکری مبتنی بر فرهنگ خود است و در این جهت، طراحی مقیاسی برای سنجش بلوغ عاطفی با مبانی اسلامی ضرورت دارد تا مطالعات آتی بر پایه آن شکل گیرد.

تلاش‌های بسیاری جهت طراحی و اعتباریابی مقیاس‌های مختلف با رویکرد اسلامی در حوزه زوجین انجام گرفته است. از آن جمله می‌توان به پرسش‌نامه رضایت زناشویی اسلامی

(۲۱) که اعتبار و روایی لازم را دارد، اشاره نمود. با توجه به فرهنگ اسلامی حاکم بر اکثریت زوجین در کشورمان و همچنین لزوم و اهمیت وابسته به فرهنگ بودن انواع آموزش و درمان‌های روان‌شناختی و نیز اثرگذاری چشمگیر بلوغ عاطفی بر کیفیت و رضایت از زندگی زناشویی، تاکنون ابزاری در جهت سنجش میزان بلوغ عاطفی زوجی مبتنی بر منابع اسلامی طراحی نشده است. هدف از این پژوهش طراحی پرسش‌نامه بلوغ عاطفی مربوط به روابط زوجی مبتنی بر مبانی نظری بلوغ عاطفی در قرآن و روایات بود که نتیجه آن می‌تواند در سنجش این بلوغ در زوجین و سپس طراحی مداخلات مختلف با رویکرد اسلامی بر اساس آن شاخصه‌ها در بهبود روابط همسران مؤثر باشد.

روش کار

پیروی از اصول اخلاق پژوهش: در این پژوهش تمام اصول اخلاقی مرتبط با پژوهش از جمله محرمانه‌بودن پرسش‌نامه‌ها، رضایت آگاهانه شرکت‌کنندگان و اختیار خروج از پژوهش رعایت شده است.

روش این پژوهش آمیخته و شامل دو روش کیفی و کمی است. در ابتدا روش کیفی در استخراج مفاهیم و مؤلفه‌های مفهومی بلوغ عاطفی در روابط زوجی از پنج منبع مکتوب به کار گرفته شد و سپس با روش تحقیق کمی به ساخت مقیاس بلوغ عاطفی مربوط به روابط زوجی پرداخته شد. روش مرحله دوم پژوهش طراحی ابزار بود که از نظر هدف کاربردی و از لحاظ روش انجام کار از نوع همبستگی است. روش تحلیل پژوهش کیفی مبتنی بر تحلیل موضوعی (مضمون) قیاسی نظریه‌محور متناسب با تحلیل شبکه مضامین آتراید استرلینگ^۱ بود. شبکه مضامین بر اساس روندی مشخص، مضامین پایه (کدها و نکات کلیدی متن)، مضامین سازنده (مضامین به‌دست‌آمده از ترکیب و تلخیص مضامین پایه) و مضامین فراگیر (مضامین عالی دربرگیرنده اصول حاکم بر متن به مثابه کل) را نظام‌مند می‌کند (۲۲). در نهایت مؤلفه‌ها و عوامل تعیین‌کننده بلوغ عاطفی مربوط به روابط زوجی با استفاده از روش تحلیل مضمون قیاسی نظریه‌محور و به ترتیب مصادیق عینی و جزئی، مضامین پایه، سازمان‌دهنده و فراگیر از پنج کتاب (۱۶-۲۰) موجود در این زمینه که مبتنی بر قرآن و روایات در موضوع بلوغ عاطفی تألیف شده بود، استخراج شد.

^۱ Atride Sterling

(۲۳). با توجه به نکات اشاره شده به ویژه با توجه به حداقل بار عاملی در نظر گرفته شده در مطالعه حاضر ۰/۴، تعداد سؤالات احتمالی نیز بین ۶ تا ۱۲ سؤال پیش بینی شد و حجم نمونه در مطالعه حاضر به تعداد ۳۰۰ نفر به روش در دسترس انتخاب شد. فراتر از آن با توجه به لحاظ نمودن مطالعه حاضر به عنوان مطالعه مقدماتی، علاوه بر مطرح نمودن حجم نمونه به عنوان یک محدودیت احتمالی در این مطالعه، افزایش حجم نمونه برای مطالعات بعدی در حوزه بررسی روایی و پایایی مقیاس معرفی شده در این مطالعه در پایان مطرح شد. در مرحله بعد تعداد ۳۷۰ نفر به این مقیاس پاسخ دادند که در نهایت ۷۰ مقیاس مخدوش از مطالعه حذف و ۳۰۰ مقیاس وارد فرایند مطالعه شد. روایی سازه در پژوهش حاضر با روش تحلیل عامل اکتشافی با چرخش واریماکس و همراه با تحلیل عامل تأییدی انجام گرفت و مشخص شد. با توجه به اینکه سؤالات دارای بار عاملی مطلوب بود؛ گویه های موازی طراحی شده در عوامل به طور تصادفی در مقیاس نهایی حذف شد و تعداد ۵۱ سؤال باقی ماند. جهت بررسی روایی همگرایی مقیاس از ضریب همبستگی؛ و جهت پایایی مقیاس محقق ساخته از شاخص آلفای کرونباخ استفاده شد. به منظور بررسی روایی هم زمان نتایج حاصل از تحلیل های آماری ضریب همبستگی دو متغیر بلوغ عاطفی زوجی اسلامی و رضایت زناشویی را برابر با ۰/۶۲۶ نشان داد که این ضریب همبستگی معنی دار است ($P < ۰/۰۰۱$).

یافته ها

نتایج بخش اول پژوهش در استخراج مؤلفه های مفهومی بلوغ عاطفی در روابط زوجی از منابع مشخص با روش تحلیل موضوعی (مضمون) قیاسی نظریه محور متناسب با تحلیل شبکه مضامین به دست آمد. مضامین پایه، سازمان دهنده و فراگیر، از پنج کتاب (۱۶-۲۰) موجود در این زمینه که مبتنی بر قرآن و روایات تألیف شده است، استخراج شد. مضامین پایه ۶۷ مضمون از جمله وجه انسانی در روابط زوجین، بهره مندی از احسان، اکرام، مسئولیت پذیری و اصلاح در تعمیق روابط همسران در وجوه انسانی و فامیلی و تأثیر آنها در ارتقای روابط زوجین مهم ترین غایت های در نظر گرفته شده در روابط زوجی و شناخت آسیب های آن، مبانی، اجزا، مؤلفه ها، اصول و مهارت های هم کلامی، همفکری، همدلی و همراهی را شامل شدند. همچنین ۱۲ مضمون سازمان دهنده که شناخت وجوه و ابعاد روابط همسری (اکرام، احسان، مسئولیت پذیری و اصلاح

سپس سه نفر از متخصصان روان شناسی آشنا با مفاهیم قرآنی گویه ها را پیشنهاد کردند. در ادامه پس از بررسی های تخصصی و انتخاب گویه هایی با مناسب ترین شرایط نوشتاری و پوشش حوزه های مطرح برای بلوغ عاطفی مربوط به روابط زوجی، معطوف به قرآن و روایات معصومان (ع)، یک مخزن ۷۰ سؤالی برای پژوهش حاضر آماده شد. سپس روایی صوری و محتوایی پرسش نامه با دریافت نظر چند متخصص بررسی و تأیید شد. روایی صوری در پاسخ به این پرسش است که آیا پرسش نامه از نظر ظاهری اعتبار لازم را دارد و با جابه جایی مطلوب کلمات یا عبارات می توان آن را افزایش داد. روایی محتوا (CVR) جهت اطمینان از سنجش آزمون، از این نظر که معرف سازه ای است که ادعا می شود و در جهت سنجش محتوای آزمون بررسی می گردد. بررسی روایی محتوا با دو هدف صورت می گیرد: نخست، اطمینان از اینکه مهم ترین و صحیح ترین محتوا انتخاب شده است که با شاخص نسبت روایی محتوا محاسبه می شود و دیگر اینکه موارد ابزار به بهترین صورت برای اندازه گیری محتوا طراحی شده است که محاسبه آن با شاخص روایی محتوا صورت می پذیرد. برای تعیین روایی صوری و محتوایی از نظرات گروه صاحب نظران شامل شش نفر از متخصصان روان شناسی آشنا با مفاهیم قرآنی که در زمینه موضوع پژوهش مطالعه و تخصص داشتند، استفاده شد. بعد از جمع آوری اطلاعات، شاخص نسبت روایی محتوا و شاخص روایی محتوایی برای هر گزینه محاسبه و در برخی از گویه ها اصلاحاتی انجام شد.

روایی سازه به کفایت ابزار برای اندازه گیری سازه های موجود می پردازد و همیشه با این سؤال در ارتباط است که این ابزار چه سازه ای را اندازه گیری می کند؟ جهت بررسی روایی سازه بر اساس جامعه آماری، حجم نمونه مشخص شد. جامعه آماری بخش دوم پژوهش شامل تمامی زوجین شهر اصفهان در سال ۹۹-۱۳۹۸ بود. درباره حجم نمونه مورد نیاز جهت انجام تحلیل عاملی نظرات متفاوتی وجود دارد و در منابع علمی چندین معیار در این باره ارائه شده است. در این منابع حجم نمونه مناسب را در تحلیل عاملی به صورت مقیاسی رتبه بندی شده ارائه نموده اند؛ به این ترتیب که ۱۰۰ نمونه بسیار ضعیف، ۲۰۰ نمونه به نسبت خوب، ۳۰۰ نمونه خوب، ۵۰۰ نمونه بسیار خوب و ۱۰۰۰ نمونه و بیشتر عالی است. فراتر از توصیه های مطرح شده، در شرایطی که بارهای عاملی دست کم ۰/۴ و تعداد سؤالات بر عوامل ۱۰ تا ۱۲ مورد در نظر گرفته می شود، نمونه ۱۵۰ نفر و بیشتر توصیه شده است

نمونه‌برداری کایزر-مایر-آلکین^۱ در جدول شماره ۱ ارائه شده است.

جدول ۱) نتایج آزمون بارتلت و شاخص کفایت نمونه‌برداری

آزمون	آماره	P-value
کرویت بارتلت	۱۸۴۱۲/۳۳۵	۰/۰۰۱
کفایت نمونه‌برداری	۰/۹۶۶	-

همان‌گونه که در جدول شماره ۱ مشاهده می‌شود، مقدار آزمون کرویت بارتلت برابر با ۱۸۴۱۲/۳۳۵ بود که در سطح ۰/۰۰۱ معنی‌دار است. شاخص کفایت نمونه‌برداری نیز برای این تحلیل برابر با ۰/۹۶۶ بود. به این ترتیب اطلاعات موجود در ماتریس داده‌ها معنی‌دار و حجم نمونه برای تحلیل عاملی کافی است. همچنین نتایج حاصل از تحلیل‌های آماری نشان داد که هر هشت عامل دارای ارزش ویژه بیش از یک هستند. پس از بررسی گویه‌های موجود در عامل‌های دارای ارزش ویژه بیش از یک مشخص شد که تحلیل عاملی از نظر تعداد و تناسب محتوای گویه‌ها برای هشت عامل برازش مناسب‌تری دارد. بر این اساس، ماتریس عاملی چرخش‌یافته با چرخش واریماکس مبتنی بر هشت عامل بررسی شد. داده‌های حاصل از تحلیل عاملی اکتشافی و گویه‌های مقیاس بلوغ عاطفی مربوط به روابط زوجی با رویکرد اسلامی در جدول شماره ۲ آمده است.

جدول ۲) نتایج میزان ارزش‌های ویژه، درصد واریانس و درصد تراکمی هشت عامل استخراج‌شده از تحلیل عاملی اکتشافی

عامل	ارزش ویژه	درصد واریانس	درصد واریانس تراکمی
هم‌کلامی	۸/۷۶	۱۷/۲۸	۱۷/۲۸
همفکری	۲/۹	۱۲/۸	۳۰/۰۸
همدلی	۲/۲۱	۹/۷۵	۳۹/۸۳
همراهی	۱/۸۱	۶/۳۸	۴۶/۲۱
اکرام	۱/۶۱	۵/۸۶	۵۲/۰۷
احسان	۱/۳۹	۴/۴۱	۵۶/۴۸
قیام	۱/۳۱	۴/۳۶	۶۰/۸۴
اصلاح	۱/۲۱	۳/۴۴	۶۴/۲۸

نتایج تحلیل عاملی تأییدی با استفاده از ۵۱ گویه باقی‌مانده انجام شد و در ادامه ارائه می‌شود.

در روابط فAMILI زنی و شوهری، طرح کلی ارتقای روابط و مهارت‌های زوجین (هم‌کلامی، همفکری، همدلی و همراهی) از جمله آنها بود در نظر گرفته شد. در نهایت با توجه به نقش محوری بلوغ عاطفی در همه مضامین و در تعاملات و روابط زوجین، مضمون فراگیر بلوغ عاطفی مربوط به روابط زوجی استخراج شد. سه نفر از متخصصان روان‌شناسی آشنا با مفاهیم اسلامی بر اساس مضامین مذکور، برای هر مؤلفه دست‌کم شش گویه و در مجموع ۷۰ گویه جهت سنجش بلوغ عاطفی مربوط به روابط زوجی پیشنهاد کردند. جهت تعیین روایی صوری و محتوایی مقیاس و تعیین مواردی چون سطح دشواری، میزان قابل فهم بودن سؤالات برای عموم افراد و به‌کارگیری کلمات و عبارات ساده، متناسب‌بودن سؤالات با مضامین فراگیر و اصلی برگرفته از منابع قرآنی-روایی و همخوان با هدف طراحی ابزار و نیز در ادامه جهت حذف سؤالات مشابه، پرسش‌نامه در اختیار شش نفر از روان‌شناسان متخصص و آشنا با مفاهیم قرآنی قرار گرفت و در انتها جرح و تعدیل‌های مورد نظر متخصصان اشاره‌شده اعمال شد.

در بررسی روایی سازه، اطلاعات جمعیت‌شناختی نشان داد که حداکثر سن شرکت‌کنندگان در این مطالعه ۶۸ و حداقل ۱۹ سال و همچنین سنوات گذشته از ازدواج آنان بین ۱ تا ۵۱ سال نوسان داشت. ۲۷٪ افراد در نمونه مطالعه حاضر دارای مدرک دیپلم و پایین‌تر و مابقی آنان تحصیلات بالاتر از دیپلم داشتند. ۲۲٪ افراد نمونه بدون فرزند و بقیه دارای یک فرزند یا بیشتر بودند.

بررسی گویه‌های هر عامل نشان داد که عوامل نهایی همسانی درونی بالایی داشت. پس از بررسی مجدد و با توجه به بار عاملی بالای گویه‌ها با یکدیگر گویه‌های موازی به‌صورت تصادفی حذف و مقیاس با ۵۱ گویه نهایی شد. ماده‌های این آزمون بر روی یک طیف شش‌درجه‌ای لیکرت (کاملاً موافقم = نمره ۶ تا کاملاً مخالفم = نمره ۱) تنظیم گردید. همچنین، نمره‌گذاری مقیاس به‌صورت طیفی و بالاترین نمره در سه زیرمقیاس هم‌کلامی، همفکری و اصلاح ۴۲ و در هر کدام از پنج زیرمقیاس دیگر (اکرام، احسان، مسئولیت‌پذیری، همدلی و همراهی) ۳۶ بود. حداکثر نمره‌ای که آزمودنی در این مقیاس می‌تواند کسب نماید ۳۰۶ و به معنای بالاترین حد بلوغ عاطفی در روابط زوجی است.

جهت انجام تحلیل عاملی اکتشافی در ابتدا کیفیت ماتریس همبستگی گزاره‌های مقیاس و همچنین قابلیت نمونه‌گیری بررسی شد. نتایج آزمون کرویت بارتلت و شاخص کفایت

^۱ Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)

جدول ۳) نتایج بار عاملی سؤالات مقیاس

بارهای عاملی سؤالات بر عوامل هشت‌گانه								بارهای عاملی سؤالات بر عوامل هشت‌گانه									
سؤال	اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم	هفتم	هشتم	سؤال	اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم	هفتم	هشتم
									۱	۰/۶۸							
								۰/۴۱	۲۷								
							۰/۷۹		۲۸		۰/۵۶						
					۰/۴۷				۲۹		۰/۶۶						
								۰/۴۹	۳۰		۰/۷۱						
							۰/۴۱		۳۱		۰/۵۰						
							۰/۶۰		۳۲		۰/۶۸						
								۰/۴۷	۳۳		۰/۷۰						
					۰/۷۰				۳۴		۰/۴۱						
								۰/۵۷	۳۵		۰/۴۱						
						۰/۶۰			۳۶		۰/۶۰						
							۰/۶۳		۳۷		۰/۵۷						
								۰/۵۸	۳۸		۰/۵۸						
								۰/۵۴	۳۹		۰/۴۶						
								۰/۶۱	۴۰		۰/۴۵						
						۰/۶۱			۴۱		۰/۷۴						
							۰/۴۱		۴۲		۰/۵۲						
							۰/۵۷		۴۳		۰/۶۹						
							۰/۵۷		۴۴	۰/۴۴							
								۰/۵۶	۴۵		۰/۵۷						
						۰/۵۷			۴۶		۰/۶۷						
							۰/۷۵		۴۷		۰/۴۵						
							۰/۴۹		۴۸		۰/۴۸						
								۰/۵۰	۴۹		۰/۶۱						
								۰/۷۵	۵۰	۰/۴۷							
								۰/۸۰	۵۱		۰/۴۱						
							-		۵۲		۰/۴۸						

بالاتر از ۰/۴ و مطلوب به دست آمد. با توجه به حجم زیاد و طراحی گویه‌های موازی در بعضی از عوامل، در مرحله بعد، از

چنانکه بیان شد در تحلیل عاملی اکتشافی هشت عامل استخراج شد که بارهای عاملی سؤالات در هر هشت عامل

۳۴، ۳۷، ۳۹، ۴۶، ۵۱، ۵۳، ۵۴، ۵۶، ۵۸، ۵۹، ۶۰، ۶۱، ۶۲، ۶۳، ۶۴ و ۶۷ بود.

بین سؤالات موازی تعدادی از گویه‌ها به صورت تصادفی در هر عامل حذف شد و در فرم نهایی ۵۱ گویه در پرسش‌نامه باقی ماند. گویه‌های حذف شده از مقیاس شامل سؤالات ۸، ۱۲، ۳۱،

جدول ۴) شاخص‌های برازش الگوی تحلیل عاملی تأییدی مقیاس بلوغ عاطفی مربوط به روابط زوجی با رویکرد اسلامی

شاخص‌های برازش								
مطلق			تطبیقی			مقتصد		
کای دو	درجه آزادی	P-value	توکر	برازش تطبیقی	برازش تطبیقی	کای دو	ریشه دوم میانگین مربعات خطای برآورد	سایر
۳۶۸۱/۲۳۲	۱۲۱۳	۰/۰۰۱	۰/۸۳۶	۰/۸۸۹	۰/۷۵	۳/۰۳	۰/۰۷۵	هولتر
								۲۸۰

میانگین مربعات خطای برآورد (RMSEA) نیز به عنوان مهم‌ترین شاخص برازش کلی برابر با ۰/۰۷۵ بود که نشان می‌دهد به طور کلی الگو برازش قابل قبولی دارد. همبستگی بین بلوغ عاطفی مربوط به روابط زوجی با رویکرد اسلامی و ابعاد آن با رضایت زناشویی کلی جهت بررسی روایی ملاک در جدول شماره ۵ ارائه شده است.

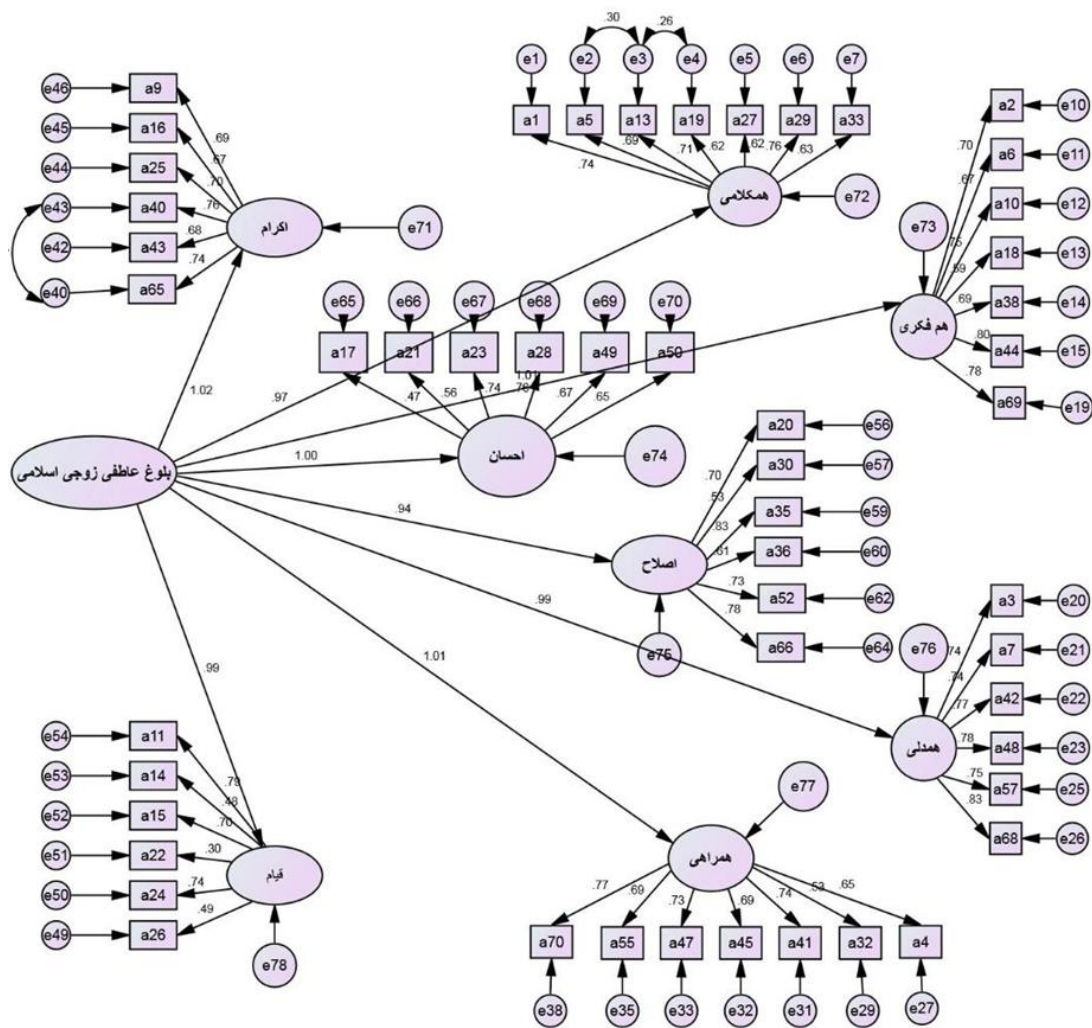
بر اساس نتایج به دست آمده در جدول شماره ۴ شاخص کای اسکوتر نسبی برابر با ۳/۰۳ بود که نشان می‌دهد این الگو وضعیت قابل قبولی دارد. مقدار شاخص‌های تطبیقی توکر لویس (TLI) و برازش تطبیقی (CFI) در حدود ۰/۹ است. مقدار برازش تطبیقی مقتصد (PCFI) نیز به عنوان شاخص نیکویی برازش بالاتر از ۰/۵ و مطلوب بود. مقدار ریشه دوم

جدول ۵) نتایج آزمون همبستگی بلوغ عاطفی مربوط به روابط زوجی با رویکرد اسلامی و ابعاد آن با سؤال رضایت زناشویی

متغیرها و ابعاد	ضریب همبستگی	P-value
هم‌کلامی	۰/۵۶۲	۰/۰۰۱
همفکری	۰/۹۰۶	۰/۰۰۱
همدلی	۰/۶۶۶	۰/۰۰۱
همراهی	۰/۵۷۶	۰/۰۰۱
اکرام	۰/۶۱۷	۰/۰۰۱
احسان	۰/۵۱۲	۰/۰۰۱
قیام	۰/۴۳۸	۰/۰۰۱
اصلاح	۰/۵۲۸	۰/۰۰۱
بلوغ عاطفی مربوط به روابط زوجی با رویکرد اسلامی	۰/۶۱۷	۰/۰۰۱

قلمداد می‌شود) و قابل قبول بود. این نتیجه دلالت بر پایایی مطلوب مبتنی بر همسانی درونی سؤالات مقیاس بلوغ عاطفی در روابط زوجی با رویکرد اسلامی دارد. در ادامه، الگوی تحلیل عاملی تأییدی مقیاس نیز در شکل شماره ۱ ارائه شده است. شکل ۱ نمودار عوامل، سؤالات گویه‌ها و بار عاملی مقیاس بلوغ عاطفی مربوط به روابط زوجی با رویکرد اسلامی است. چنانکه در نمودار مشهود است سؤالات دارای بار عاملی مناسب و مطلوبی هستند.

نتایج جدول شماره ۵ نشان می‌دهد که همبستگی بین بلوغ عاطفی در روابط زوجی با رویکرد اسلامی و ابعاد آن با سؤال رضایت زناشویی در سطح $P < ۰/۰۰۱$ معنی‌دار بود. همچنین روایی ملاک در این پژوهش از نوع هم‌زمان و ضریب همبستگی بین دو متغیر بلوغ عاطفی زوجی اسلامی و رضایت زناشویی برابر با ۰/۶۱۷ بود. پایایی مقیاس با محاسبه آلفای کرونباخ انجام شد. پایایی‌های به دست آمده با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ در کل مقیاس برابر با ۰/۹۷۷ و بالاتر از ۰/۷ (که از بُعد روان‌سنجی ضریب مناسبی برای پایایی آزمون‌ها

شکل (۱) الگوی تحلیل عامل تأییدی مرتبه دوم بلوغ عاطفی مربوط به روابط زوجی با رویکرد اسلامی

بحث و نتیجه گیری

هدف از پژوهش حاضر ساخت و اعتباریابی مقیاس بلوغ عاطفی مربوط به روابط زوجی مبتنی بر مؤلفه‌های منتج شده از آیات قرآن کریم و روایات معصومان (ع) و بررسی همبستگی آن با رضایت زناشویی بود. نتایج نشان داد که این مقیاس پایایی و همسانی درونی کافی دارد.

صاحب‌نظران همواره به کمک به زوجها در حل تنش‌ها و اختلافات توجه داشته‌اند (۲۵). پس از چند دهه رشد در خانواده‌درمانی، توجه به جنبه‌های معنوی و فرهنگی خانواده، درمانگران را وارد فضای جدیدی از مداخله‌ها کرد که در آن نه تنها به دین‌داری زوجها می‌پردازند، بلکه از آن برای حل سایر ابعاد ارتباطی آنان استفاده می‌کنند (۲۴). بسیاری از

زوجین در ایران گرایش و التزام به مبانی و آموزه‌های اسلامی دارند و مایلند بر اساس مبانی و در چارچوب آموزه‌های اسلامی، زندگی زناشویی خود را تنظیم و مشکلات احتمالی خود را نیز از این راه، حل کنند (۲۵). مداخلات روان‌شناختی در حوزه خانواده بدون در نظر گرفتن فرهنگ غالب مراجعان، چالش‌های بسیاری برای درمانگران در این زمینه ایجاد کرده است. بنابراین، بی‌تردید در مسیر پاسخگویی به نیاز بیان‌شده، تدوین ابزاری مبتنی بر مؤلفه‌های فرهنگی در موضوع مقیاس بلوغ عاطفی مربوط به روابط زوجی اسلامی که از نتایج مهم آن رضایت زناشویی است، ضروری به نظر می‌رسد.

روز مهر و محبت و ارحام و ادب نسبت به دیگران از لوازم و ارکان بلوغ عاطفی است و هر قدر قوی‌تر باشد این بلوغ کارآمدتر و مؤثرتر خواهد بود. تقویت این بلوغ موجب می‌شود

توسع مؤلفه‌ها با مفهوم آن در عرف روان‌شناسی تفاوت‌هایی دارد ولی می‌توان از نتایج مطالعات منتج‌شده برای فهم اهمیت آن استفاده نمود. نتایج مطالعات روان‌شناسان بیانگر این موضوع است که بلوغ عاطفی در ابعاد مختلف زندگی نقش‌آفرین و مؤثر است. از آن جمله می‌توان اشاره کرد که رابطه معناداری بین بلوغ عاطفی و بهزیستی روان‌شناختی وجود دارد (۲۶). همچنین بلوغ عاطفی با سلامت روان رابطه مثبت دارد (۲۷).

طراحی مقیاس زوج‌درمانی اسلامی می‌تواند در ارزیابی اثربخشی بسته‌های درمانی و آموزشی مربوط به زوجین بسیار کارآمد باشد و به طراحی آن مداخلات نیز جهت دهد. تاکنون روان‌شناسان پژوهش‌های بسیاری در زمینه اثربخشی رویکردهای مذهبی در رفع مشکلات زوجین داشته‌اند. از جمله این پژوهش‌ها که بیانگر اثرات مثبت رویکردهای مذهبی در برطرف کردن مشکلات زناشویی است می‌توان به مواردی چون بررسی تأثیر زوج‌درمانی اسلامی بر صمیمیت زناشویی (۲۸) و اثربخشی زوج‌درمانی اسلام‌محور بر تعهد زناشویی (۲۹) و اثربخشی زوج‌درمانی اسلام‌محور بر خوش‌بینی زوجین (۳۰) اشاره نمود. همچنین در زمینه ساخت و استانداردسازی ابزارهای سنجش مؤلفه‌های روان‌شناختی مبتنی بر رویکردهای اسلامی می‌توان به مطالعات در تدوین ساخت و استانداردسازی پرسش‌نامه سلامت روان بر اساس آموزه‌های اسلامی (۳۱)، پرسش‌نامه مسئولیت‌پذیری چندبعدی بر مبنای مؤلفه‌های اسلامی (۳۲)، مقیاس سنجش معنویت در دانشجویان (۳۳)، مقیاس سنجش نگرش معنوی (۳۴) و پرسش‌نامه رضامندی زناشویی اسلامی (۲۱) اشاره کرد.

از آنجایی که تا کنون مقیاسی در جهت سنجش میزان بلوغ عاطفی مربوط به روابط زوجی با رویکرد اسلامی که از مهم‌ترین علل رضامندی زناشویی است، تدوین و اعتباریابی نشده است؛ بنابراین، طراحی این مقیاس می‌تواند مقدمه‌ای برای طراحی مداخلات مرتبط با مفهوم بلوغ عاطفی اسلامی و اجرای مداخلات مربوط به آن برای زوجین باشد.

محدودیت‌های پژوهش

از محدودیت‌های این پژوهش نمونه‌گیری دردسترس و محدود شدن جامعه آماری به شهر اصفهان بود؛ بنابراین تعمیم نتایج باید با احتیاط صورت پذیرد. همچنین حضور متغیرهای مداخله‌گر چون سن، شغل و غیره و اثرات آنها در نتایج و تحلیل‌های آماری نیز از محدودیت‌های پژوهش حاضر بود.

که صفات کریمه ایثار، سخاوت، همدلی و همراهی صمیمانه و غیره در فرد ارتقا یابد و فقدان آن موجب بروز صفات منفی مقابل با آنها مانند بخل، حسد و غیره می‌شود؛ زیرا نیازهای طبیعی و سنی، فرد را به چنین صفات معکوسی دلالت می‌دهد (۱۸). غایتی که برای بلوغ عاطفی در منابع اسلامی در نظر گرفته شده، رضای خدا است که رضایت بستگان و رضایت زناشویی را نیز در بر می‌گیرد (۱۶). مقیاس بلوغ عاطفی مربوط به روابط زوجی اسلامی در جهت سنجش میزان رشد این موضوع در زوجین، که مرتبط با رضایتمندی فرد در ابعاد فوق است، طراحی شده است. در تدوین این مقیاس ابتدا مؤلفه‌ها به‌روش تحلیل مضمون قیاسی، به‌ترتیب مصادیق عینی و جزئی، مضامین پایه، سازمان‌دهنده و فراگیر استخراج شد و سپس با انجام تحلیل‌های آماری بر داده‌های حاصل از روش فوق در پژوهش، درنهایت هشت مؤلفه احسان، اکرام، مسئولیت‌پذیری، اصلاح، هم‌کلامی، همفکری، همدلی و همراهی در روابط بین زوجین استخراج گردید. هر مؤلفه دارای شش یا هفت سؤال است که به‌طور خلاصه شامل موارد ذیل می‌شود: احسان (شفقت‌ورزی و توسع بر خانواده)، اکرام (حافظ اسرار و زیور و زینت یکدیگرند، با برطرف کردن نیازهای یکدیگر موجب آسایش و آرامش هم باشند)، مسئولیت‌پذیری (تکفل مسئولیت و ایجاد حرکت در یکدیگر)، اصلاح (سعی در ایجاد نشاط و پویایی، مراقبت از شکاف در خانواده و برخورد درست و عاقلانه با نشوز)، هم‌کلامی (غرض‌کلام، مخاطب‌کلام، تعامل کلام، محتوا، آداب، اثر و شاهد کلام)، همفکری (به اشتراک گذاشتن علمی هدایت‌بخش، اجتناب از سکوت و بی‌تفاوتی و ضربه‌زدن به یکدیگر در همفکری)، همدلی (به‌معنای صدر و محل صدور ادراکات، توجهات و عواطف قلبی، محل توجه و مدیریت فرد در تعامل با دیگران، در صورت وسعت محل مقابله با مسائل و مشکلات) و همراهی (یاری و نصرت برای رسیدن به مقصدی مشخص، هم‌افزایی و بالابردن سرعت دستیابی به مقصد و برطرف کردن موانع و قدرت انجام کار، مواجهه و روبه‌رو شدن با هم و بودن در کنار یکدیگر و تقویت روابط معنوی، ایمانی و برادری برای استمراردهی) (۱۷). در نتایج حاصل از تحلیل‌های آماری ضریب همبستگی دو متغیر بلوغ عاطفی مربوط به روابط زوجی با رویکرد اسلامی و رضایت زناشویی برابر با $0/626$ و معنی‌دار بود ($P < 0/001$). به عبارت دیگر، هر دو متغیر یک سازه را ارزیابی کردند که بیانگر روایی هم‌زمان مقیاس بود. هرچند مفهوم بلوغ عاطفی با رویکرد اسلامی از نظر مفهومی و

پیشنهاد‌های پژوهش

پیشنهاد می‌گردد در پژوهش‌های آتی این مقیاس برای افراد در آستانه جدایی هنجاریابی و اجرا شود. همچنین مطالعات پایایی و روایی با اجرای مقیاس برای تعداد نمونه بیشتر انجام شود.

قدردانی

مؤلفان از زوجین شرکت‌کننده در این مطالعه و دیگر عواملی که در اجرای این مقیاس همکاری داشته‌اند، تشکر و قدردانی می‌کنند.

ملاحظات اخلاقی

این پژوهش بخشی از رساله مقطع دکتری مؤلف اول است که کمیته اخلاق دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان) آن را با کد اخلاق IR.IAU.KHUISF.RCE.1399.267 تأیید کرده است.

حامی مالی

بنا بر اظهار مؤلفان مقاله، این پژوهش حامی مالی نداشته و با هزینه شخصی مؤلفان به انجام رسیده است.

تضاد منافع

مؤلفان مقاله تضاد منافی درباره این پژوهش گزارش نکرده‌اند.

مشارکت مؤلفان

طرح اولیه نگارش مقاله: مؤلفان اول تا سوم؛ تحلیل داده‌ها و نگارش روش کار: مؤلفان اول تا سوم؛ ناظران علمی و نظارت بر بازنگری متن: مؤلفان اول تا چهارم.

References

1. Afrooz G. Family Psychology. Tehran: Anjoman-e Ovlia va Morabian; 2016. (Full Text in Persian)
2. Otero MC, Wells JL, Chen K-H, Brown CL, Connelly DE, Levenson RW, et al. Behavioral indices of positivity resonance associated with long-term marital satisfaction. *Emotion*. 2020;20(7):1225-33.
3. Rao SL. Marital adjustment and depression among couples. *The international Journal of Indian psychology*. 2017;4(2):34-42.

4. Omoniyi-Oyafunke C, Falola HO, Salau OP. Effect of marital instability on children in Abeokuta Metropolis. *European Journal of Business and Innovation Research*. 2014;2(3):68-77.

5. Soleymani A, Mohammadi A. A study of the relationship between emotional intelligence and marital satisfaction. *Pazhouhesh-Nameye Tarbiati*. 2009;5:50-131. (Full Text in Persian)

6. Kumar S. Emotional maturity of adolescent students in relation to their family relationship. *International Research Journal of Social Sciences*. 2014;3(3):6-8.

7. Nicholls AR, Levy AR, Perry JL. Emotional maturity, dispositional coping, and coping effectiveness among adolescent athletes. *Psychology of Sport and Exercise*. 2015;17:32-9.

8. Ahmad Khan M, Ahmad Shah S. Emotional maturity Of children Of working and non-working mothers-A comparative study. *International of Journal of Educational Researcher Studies*. 2015;1:221-33.

9. Behera S ,Rangaiah B. Relationship between Emotional maturity and Life Satisfaction among Traditional dancers of Odisha. *Journal of Psychosocial Research*. 2014;9(1):70-163.

10. Ebrahimi L. Prediction of the tendency toward emotional divorce based on personality traits, metacognitive beliefs and emotional maturity of couples. *Journal of Counseling Research*. 2020; 19(74): 36-61. (Full Text in Persian)

11. Yavari A. A Study of Identity Styles and Emotional Maturity with Social Adaptation of Male Addicts Treated and Maintenance of Methadone in Bojnourd. *Islamic Azad University, Quchan Branch*. 2013. (Full Text in Persian)

12. Tavakol Z, Nasrabadi AN, Moghadam ZB, Salehiniya H, Rezaei E. A review of the factors associated with marital satisfaction. *Galen Medical Journal*. 2017;6(3):197-207. (Full Text in Persian)

13. Saffarian MR, HajiArbabi F, Ashouri J. Asarbakhshi-e Ma'naviat-Darmani dar Afzayesh-e Rezayat-e Zanashooei va Kahesh-e Ekhtelal-e Ezterab-e Faragir-e Zanan. *Journal of Woman and Family Studies*. 2015;8(27):95-113. (Full Text in Persian)

14. Mostafavi H. al-Tahghigh fi Kalamat al-quran al-Karim. 5 ed. Tehran: Vezart Farhang va Ershad Islamic; 1989. (Full Text in Persian)

15. Sheykh Koleyni M. Usool e Kafi. 3 ed. Qom: Ghaem al-Mohammad (AJ); 2008. (Full Text in Persian)

16. Okhovat AR. Tadabbor dar Sahat-e Beit. Tehran: Entesharat-e Quran and Ahlul Bayt-e Nabovat 2013. (Full Text in Persian)

17. Okhovat A. Dovrehay-e Roshd-e Tafakor-e Ejtemaei: Bologh-e Atefi; Dovreh Ekram Va Talif.

Tehran: Entesharat-e Quran and Ahlul Bayt-e Nabovat 2016. (Full Text in Persian)

18. Okhovat AR. Farayand-shenasi-e Iman. Tehran: Entesharat-e Quran and Ahlul Bayt-e Nabovat; 2015. (Full Text in Persian)

19. Okhovat A. Bologh-e Atefi. Tehran: Entesharat-e Quran and Ahlul Bayt-e Nabovat; 2016. (Full Text in Persian)

20. Okhovat AR. Osool va Maharat-hay-e Boloogh-e ba ham Boodan. Tehran: Entesharat-e Quran and Ahlul Bayt-e Nabovat; 2017. (Full Text in Persian)

21. Jadiri J, Johnbozorgi M. Construction and Validation of Islamic marital satisfaction scale. *psychology and religion*. 2009; 2 (4): 41-70. (Full Text in Persian)

22. Attride-Stirling J. Thematic networks: an analytic tool for qualitative research. *Qualitative research*. 2001;1(3):385-405.

23. Beavers AS, Lounsbury JW, Richards JK, Huck SW, Skolits GJ, Esquivel SL. Practical considerations for using exploratory factor analysis in educational research. *Practical Assessment, Research, and Evaluation*. 2013;18(1):6-17.

24. Walsh F. *Spiritual resources in family therapy*: Guilford Press; 2008.

25. Salari Far MR. Daramadi bar Zowj-Darmani ba Roy-Avard-e Islami. Tehran: Pazuheshgah-e Hovzeh va Daneshgah; 2016. (Full Text in Persian)

26. Joy M, Mathew A. Emotional maturity and general well-being of adolescents. *IOSR Journal of Pharmacy*. 2018;8(5): 1-6. (Full Text in Persian)

27. Ghazivakili Z, Lotfi R, Norouzinia R, Kabir K. Emotional maturity and mental health among new couples referred to pre-marriage health center in Karaj, Iran. *Shiraz E-Medical Journal*. 2019;20(12). (Full Text in Persian)

28. Mahmoudzadeh A, Hosseinian S, Ahmadi SA, Fatehizadeh M. Barresi-e Ta'sir-e Zowj-Darmani bar Samimiat-e Zanashooei. *Ravanshenasi va Din*. 2014; 7(1):59-70. (Full Text in Persian)

29. Rezaei J, Ahmadi A, Etemadi O, Rezai-Hosseiabadi M. Ta'sir-e Amoozesh-e Zowj-Darmani-e Islam-Mehvar bar Taa'hod-e Zanashooei. *Ravanshenasi va Din*. 2012;5(1):35-56. (Full Text in Persian)

30. Heyrat A, Sharifi E, Fatehizadeh M, Ahmadi SA. The effect of Islamic orientation couple therapy on couples' optimism in Isfahan. *Research in Cognitive and Behavioral Sciences*. 2011;1(1):9-22. (Full Text in Persian)

31. Abolmaali Alhosseini K, Mousazadeh Z. Provision and Standardization of Mental Health Questionnaire Based on Islamic Teachings. *Religion and Health*. 2018;5(2):1-12. (Full Text in Persian)

32. Ahmadi Akhormeh M, Sahami S, Refahi J, Shamishiri B. Construction and Validation of Responsibility Multidimensional Questionnaire Based on Islamic Texts. *Psychological Methods and Models*. 2013;4(13):99-111. (Full Text in Persian)

33. Shakerian A, Maroofi Y, Nateghi F. Development and Validation of the Spirituality Questionnaire among University Students in Higher Educational Centers of Sanandaj in 2017. *Journal of Pizhūhish dar dīn va Salāmat*. 2020;6(1):100-15. (Full Text in Persian)

34. Shahidi S, Farajnia S. Sakht va Etebaryabi-e Poreseshnameh "Sanjesh-e Negaresh Ma'navi". *Ravanshenasi va Din*. 2012;5(3):29-42. (Full Text in Persian)